

Камлик Микола Ілліч –

кандидат економічних наук, доцент,
начальник відділу Міжвідомчого НДЦ з
проблем боротьби з організованою
злочинністю при РНБО України,

Погорецький Микола Анатолійович –

доктор юридичних наук, доцент, в.о.
першого заступника Керівника
Міжвідомчого НДЦ з проблем боротьби з
організованою злочинністю при РНБО
України,

Шеломенцев Володимир Петрович –

старший науковий співробітник
Міжвідомчого НДЦ з проблем боротьби з
організованою злочинністю при РНБО
України

Рейдерство в Україні: сутність та засоби протидії

У статті висвітлюються питання використання чинного кримінального законодавства у протидії рейдерству та доцільності встановлення за нього кримінальної відповідальності.

Забезпечення умов для сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності економіки України є одним з основних напрямів державної політики з питань національної безпеки в економічній сфері.

У Стратегії національної безпеки України серед викликів та загроз, які негативно впливають на стан економічної безпеки України, відзначено неефективність захисту права власності, відсутність умов для формування необхідного інвестиційного потенціалу в національній економіці, зокрема розвинених фінансового та фондового ринків, несприятливий макроекономічний і політико-правовий клімат для залучення іноземних інвестицій та розвитку внутрішнього інвестиційного процесу [1].

Неспроможність захисту права власності в Україні призвела до поширення нових схем її перерозподілу та протиправного заволодіння майном, відомих під загальною назвою “рейдерство”. Дане явище набуло ознак системності й загрожує не лише розвитку української економіки, а й безпеці країни в цілому.

За оцінками експертів інвестиційних компаній, щорічний обсяг ринку поглинань і злиття підприємств в Україні складає біля 3 мільярдів доларів. Дві третини поглинань мають “недружній характер” – рейдерських захоплень. Проблема набула системного характеру, оскільки у 2005–2006 роках до схем протиправного поглинання чи захоплення підприємств почали широко залучатися державні органи, суди, державна виконавча служба, правоохоронні органи [2].

Громадська організація “Антирейдерський союз підприємців України”, до складу якої входить понад 50 підприємств, зазначає, що протягом 4,5 років в Україні було організовано 2,5 тис. рейдерських нападів. Тільки у 2006 році, у середньому,

щотижня в Україні відбувався рейдерський напад у тій чи іншій формі і раз на п'ять днів українські суди виносили рішення, що порушували законні права власників на замовлення рейдерів [3].

Зважаючи на небезпеку, яку становить рейдерство економіці України та на необхідність більш дієвого захисту прав усіх суб'єктів власності, запобігання зловживанням у сфері управління об'єктами державної власності Президент України доручив Кабінету Міністрів України за участю Верховного Суду України та Генеральної прокуратури України проаналізувати факти вчинення рейдерства та за результатами аналізу з урахуванням міжнародного досвіду вирішення подібних питань внести у встановленому порядку на розгляд Верховної Ради України законопроект щодо встановлення кримінальної відповідальності за рейдерство [4].

Вирішення проблеми рейдерства потребує, у першу чергу, визначення поняття, змісту та механізму рейдерства в Україні, й тільки на підставі цього розробки засобів та методів боротьби з цим явищем.

Аналіз загальнотеоретичних наукових розробок в галузі господарського, цивільного, кримінального права, кримінології, а також гіпотез, ідей та пропозицій представників судових, правоохоронних органів, правозахисних організацій вказує на відсутність сталого юридичного визначення терміну "рейдерство", комплексного дослідження вищезазначеної проблеми, однозначного її розуміння та підходів до її вирішення.

У той же час, експерти Центру дослідження корпоративних відносин вважають, що Уряд використовуючи термін "рейдерство", не конкретизує його. На їхню думку, необхідно чітко визначити цей термін тому, що є розповсюдженими випадки, коли у рейдерстві звинувачують одна одну обидві сторони корпоративного конфлікту [5]. Так, працівники органів прокуратури зазначають, що слово "рейдерство", якому на даний час правоохоронними органами надається особливе значення, деякі несумлінні особи використовують у власних корисливих інтересах [6]. На думку експертів Центру дослідження корпоративних відносин терміном "рейдерство" визначають доволі широкий спектр акцій, від звичайного законного недружнього поглинання до відверто бандитського захоплення підприємства [7].

Аналіз юридичної літератури свідчить про відсутність сталого визначення поняття "рейдерство". Спроба з'ясувати етимологію цього слова за допомогою енциклопедичних видань приводить лише до морського та військового значення слова "рейд", а також інших похідних від нього слів.

Автори економічного словника розглядають "рейд" як операцію (спробу) з придбання великого пакету акцій певної компанії з метою її поглинання [8, с. 885]. Виділяють "поглинання вороже" як спробу оволодіти контролем над компанією шляхом скуповування її акцій на ринку (тобто проти волі керівництва або провідних акціонерів) [8, с. 694].

"Ворожим поглинанням" або "недружнім поглинанням", на думку О.А. Макарової, є процес масового скуповування акцій, який проходить досить часто незаконними способами. Однак, як зауважує науковець, "недружнє поглинання", яке здійснюється з використанням методів не тільки незаконних, але і досить часто кримінально-караних, є не поглинанням, а захопленням. Поглинання, як засіб встановлення контролю над бізнесом, відбувається виключно у рамках закону [9].

Як діяльність по захопленню бізнесу розглядає рейдерську діяльність М. Лопашенко. Він визначає рейдерство як ретельно сплановану систему діяльності, направлену на отримання чужої компанії, яка здійснює підприємницьку або інші види економічної діяльності. При цьому, рейдерство, як правило, є сполученням незаконних, напівзаконних (не прописаних у законі, іншими словами – протиправних, але законодавчо незаборонених) та законних способів придбання привабливого, але чужого бізнесу [10].

Вітчизняні науковці теж вказують на напівкримінальний характер рейдерства, основною ознакою якого є порушення закону, застосування тих чи інших шахрайських методів [11, с. 10]. На їхню думку, рейдерство — незаконне захоплення підприємств без згоди їх акціонерів, метою якого є отримання контролю над ліквідними активами підприємства за максимально низькою ціною, як правило, для їх подальшого продажу. Силкові дії застосовуються як доповнення і забезпечення юридичних заходів, що дають рейдерам можливість забезпечення влади. При цьому, корпоративний конфлікт у рейдерських схемах є тільки приводом для захоплення підприємства [11, с. 6].

Одним із різновидів рейдерства є, на нашу думку, і “корпоративне захоплення”, яке визначається, як викрадення пакету акцій у акціонерів, здійснене обманним способом з метою отримання домінуючого положення у акціонерному товаристві та можливості активно впливати на прийняття ним рішень або з метою послідувочого виводу активів акціонерного товариства [12].

Як сукупність різних правових заходів, вчинених у правовому полі, спрямованих на захоплення об’єкту власності, в тому числі в інтересах третьої особи чи зміни його власника за допомогою ініційованого комерційного конфлікту, визначають термін ”рейдерство” фахівці Генеральної прокуратури України. Ознаками рейдерства, на їхню думку, є незаконні дії щодо скупки акцій у дрібних акціонерів, розголошення даних реєстрів власників акцій, винесення незаконних судових ухвал (рішень) у справах з вирішення корпоративних конфліктів, неправомірних дій органів державної виконавчої служби при виконанні судових ухвал (рішень), злочинних дій приватних охоронних структур та груп людей щодо захоплення підприємств тощо [13].

Отже, визначення поняття “рейдерство”, на нашу думку, суттєво ускладнюється через різноманітність проявів та форм цього явища. Рейдерство розглядається і як правомірний процес ринкових відносин, і як незаконна діяльність організованих груп, що має ознаки низки кримінальних злочинів. Тому, доцільно буде підійти до визначення поняття “рейдерство” через аналіз його схем та механізмів, що дозволить зрозуміти його сутність та визначити його види, а також розробити відповідні заходи протидії протиправним проявам рейдерства.

Аналіз матеріалів щодо проявів рейдерства в Україні, наприклад, у відношенні ВАТ “НВП “Сатурн”, АСК “Укррічфлот” (м. Київ), ЗАТ “ДОПСОК” (м. Дніпропетровськ), Дніпропетровського будинку побуту, Дніпропетровського ринку “Озерка”, ЗАТ “Дніпропетровський олієекстракційний завод” (корпорація Bunge), ЗАТ Агрофірма “Провесень” (м. Львів), АТЗТ “Сумський фарфоровий завод” (м. Суми), готельного комплексу “Бригантина” (м. Херсон), Кременчуцького сталеливарного заводу тощо, дозволяє зробити висновок, що конкретними проявами рейдерства є певні протиправні діяння, відповідальність за більшість з яких передбачена Кримінальним кодексом України.

На нашу думку, потрібно розмежовувати поняття “рейдерства”, як явища, та поняття “рейду” – сукупності взаємопов’язаних забезпечувальних та практичних заходів із протиправного захоплення певного чужого підприємства. В той же час рейд як процес складається з двох етапів: підготовки та реалізації.

Для більшої наочності пропонуємо розглянути схему проведення рейду відносно акціонерного товариства. Даний вид протиправних діянь у російських науковців отримав назву “корпоративне захоплення” – викрадення пакету акцій в акціонерів, здійснене обманним способом з метою отримання домінуючого положення в акціонерному товаристві та можливості активно впливати на прийняття ним рішень або з метою послідувочого виводу активів акціонерного товариства [12].

Етап підготовки рейду проти акціонерного товариства можна охарактеризувати як пошук або пристосування засобів чи знарядь, пошук співучасників вчинення

злочину, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення злочину.

Визначальною ознакою рейду є умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні цього протиправного діяння. Окрема особа не спроможна вчинити всі протиправні діяння, які визначають об'єктивну сторону рейду на всіх його етапах.

Російські дослідники зазначають, що рейдерами можуть бути як фізичні особи, які кожен раз створюють нову “команду” спеціалістів для організації “корпоративного захоплення”, так і згуртована постійно діюча організація, склад якої на вищому та середніх рівнях практично не змінюється в проміжках між вчиненням чергових злочинів.

За даними прокуратури, рейдерські напади є високоприбутковим бізнесом організованих злочинних угруповань, економічне підґрунтя яких складається з багатомільйонних фінансових потоків, здобутих внаслідок протиправної діяльності, які активно використовуються для оплати послуг кваліфікованих юристів, підкупу суддів, правоохоронців, працівників Міністерства юстиції, інших державних службовців та працівників контролюючих органів [14].

Відповідно до інформації “Антирейдерського союзу підприємців України” в країні діють 30-50 спеціалізованих груп, до складу яких, як правило, входять досвідчені юристи, економісти тощо [3]. Окремі промислово-фінансові групи, за даними Служби безпеки України, також сформували у своїй структурі спеціалізовані підрозділи, які займаються недружнім поглинанням акціонерних товариств [15].

Враховуючи вищезазначене, дії рейдерів на початковій стадії організації рейдерського захоплення певного акціонерного товариства, за певних умов, можуть бути кваліфіковані як створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, а також керівництво такою організацією або участь у ній, або участь у злочинах, вчинюваних такою організацією, а також організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднаних злочинних організацій або організованих груп (ст. 255 КК України “Створення злочинної організації”) [16].

Після визначення конкретного підприємства, як мети рейду, рейдери (тобто особи, які на професійному рівні займаються корпоративними захопленнями) проводять досконале вивчення з позиції його фінансово-господарської діяльності з метою визначення стратегії захоплення, а також найбільш ефективних засобів та знарядь для вчинення рейду, підшукування необхідних співучасників, усунення перешкод для рейду тощо.

При вивченні акціонерного товариства рейдерами збирається та досліджується інформація про:

- розподіл акціонерного капіталу, власників великих пакетів, їх зв'язки у владних структурах, можливості для захисту своїх прав;
- керівництво підприємства, наявність на нього компрометуючих матеріалів, негаразди його приватного життя;
- можливості доступу до реєстру акціонерів підприємства;
- наявні правопорушення при здійсненні підприємницької діяльності;
- негативно налаштованих працівників підприємства (особливо із числа колишніх працівників та акціонерів), яких можна було б використати при здійсненні рейду;
- акціонерів, які б могли продати акції.

Такі дії рейдерів, за певних обставин та наявності ознак, можна кваліфікувати як:

– умисні дії, спрямовані на отримання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю, з метою розголошення чи іншого використання цих відомостей, а також незаконне використання таких відомостей, якщо це спричинило істотну шкоду суб'єкту господарської діяльності (ст. 231 КК України “Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю”);

– умисне розголошення комерційної або банківської таємниці без згоди її власника особою, якій ця таємниця відома у зв'язку з професійною або службовою діяльністю, якщо воно вчинене з корисливих чи інших особистих мотивів і завдало істотної шкоди суб'єкту господарської діяльності (ст. 232 КК України “Розголошення комерційної або банківської таємниці”) [16].

На підставі аналізу зібраних даних організаціями рейду визначається конкретна схема захоплення певного акціонерного товариства.

Результати експертного опитування Центру дослідження корпоративних відносин свідчать про те, що при захопленні підприємств рейдери найчастіше використовують наступні методи: підкуп суддів (100 %), скуповування акцій (80 %), залучення силових структур (66,7 %), погрози власникам підприємств (53,3 %), підробка документів (33,3 %) [17].

За даними Міністерства внутрішніх справ України при протиправному поглинанні суб'єктів підприємницької діяльності використовуються схеми, що містять у собі елементи:

– шантажу, погроз, застосування заходів фізичного впливу переоформлення прав власності на частки в статутних фондах підприємств від одних осіб до інших;

– підкупу або шантажу керівників підприємств з метою примушування виконувати вказівки рейдера у ході фінансово-господарської діяльності підприємства;

– установа контролю за діяльністю підприємства під час процедури банкрутства (санації, ліквідації), а також шляхом скуповування його боргів;

– захоплення акціонерних товариств через корпоративні конфлікти шляхом набуття права власності на його акції.

Набувачем вигоди від таких операцій є або сам рейдер, або особа, в інтересах якої здійснюються дії щодо позбавлення будь-якої особи (у тому числі держави), права володіти, розпоряджатися активами підприємств або корпоративними правами.

Наступним кроком організації рейду, як правило, є розробка рейдерами конкретних забезпечувальних та практичних заходів.

Експерти Центру дослідження корпоративних відносин, вказують на те, що захоплення забезпечується не тільки і не стільки саме грубою силою, скільки відповідними технічними, юридичними та політичними заходами. За їх даними у класичній схемі захопленню передують:

– публікації у пресі та сюжети по телебаченню із звинуваченнями власників та менеджменту в усіх смертних гріхах;

– депутатський запит на підставі публікацій;

– підключення силових відомств, які здійснюють виїмку документів, а іноді й арешт власників, які особливо активно противляться рейдерам;

– отримання нормативного документу виконавчого органу влади (уряд, міністерство, регіональна влада), санкціонуючого зміну менеджменту (особливо часто використовується на підприємствах, контрольний пакет яких належить державі, але при дотриманні ряду умов, може використовуватися коли держава є міноритарним акціонером) [17].

Одночасно рейдери здійснюють пошук необхідних співучасників. Працівники Держкомісії з цінних паперів та фондового ринку вказують на те, що у рейдерських

схемах обов'язково беруть участь куплені: акціонери підприємства, фірма реєстратор, суддя, нотаріус, державний виконавець, а також охоронна фірма або працівники правоохоронних органів, які здійснюють власне захоплення підприємства.

Незадоволені акціонери можуть використовуватися рейдерами у якості ініціаторів корпоративних конфліктів, у них рейдери скуповують акції, їх голоси використовують при прийнятті необхідних рейдерам рішень зборів.

З метою тиску на керівництво, рейдерами ініціюються перевірки підприємства контролюючими та правоохоронними органами (пошук компромату на керівництво підприємства та порушення на цій підставі кримінальних справ). Так, "Антирейдерський союз підприємців України" звертає увагу на те, що рейдери у своїй діяльності активно використовують ресурси державної влади – зокрема, підрозділи Міністерства внутрішніх справ, Державної виконавчої служби України, органів прокурорського нагляду. Зазначається, що окремі представники державних органів не тільки не перешкоджають рейдерам, але й фактично виконують їхні замовлення [3].

Для формальних передумов приходу рейдера на підприємство ним створюється паралельний орган управління шляхом скликання зборів акціонерів і переобрання на них ради директорів і генерального директора. Звичайно, власники і керівники підприємства намагаються перешкоджати своєму переобранню, а якщо це вже сталося, то опротестовують його легітимність. Одночасно, рейдер прагне організувати все так, щоб "незручні акціонери" в жодному разі не потрапили на збори. Збори часто проводять на територіях з обмеженим доступом: режимні підприємства, військові частини, пансіонати і будинки відпочинку з охороною із спеціально проінструктованих працівників охоронних відомств тощо.

Порядок денний таких зборів спрямований на припинення повноважень нині діючої ради директорів та призначення нової. Формування паралельного органу є другим етапом. На третьому етапі один із присутніх акціонерів-учасників зборів на завідомо абсурдній (і явно програшній) підставі подає до певного суду позов з вимогою визнати рішення зборів недійсними. Суд, у такому випадку абсолютно чесно розглядає позов та визнає збори легітимними і правомочними, про що рейдер отримує беззаперечний документ.

Відповідно до вибраної стратегії рейдерами та їх співучасниками можуть також вчинятися протиправні діяння, передбачені наступними статтями Кримінального кодексу України:

– ст. 206 КК України "Протидія законній господарській діяльності" (протидія законній господарській діяльності, тобто протиправна вимога припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її, укласти угоду або не виконувати укладену угоду, виконання (невиконання) якої може заподіяти матеріальної шкоди або обмежити законні права чи інтереси того, хто займається господарською діяльністю, поєднана з погрозою насильства над потерпілим або близькими йому особами, пошкодження чи знищення їхнього майна за відсутності ознак вимагання);

– ст. 343 КК України "Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу" (вплив у будь-якій формі на працівника правоохоронного органу з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися прийняття незаконних рішень);

– ст. 357 КК України "Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження" (викрадення, привласнення, вимагання офіційних документів, штампів чи печаток або заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання особи своїм службовим становищем, а так само їх умисне знищення, пошкодження чи приховування, а також здійснення таких самих дій відносно

приватних документів, що знаходяться на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності, вчинене з корисливих мотивів або в інших особистих інтересах);

– ст. 358 КК України “Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів” (підроблення посвідчення або іншого документа, який видається чи посвідчується підприємством, установою, організацією, громадянином-підприємцем, приватним нотаріусом, аудитором чи іншою особою, яка має право видавати чи посвідчувати такі документи, і який надає права або звільняє від обов’язків, з метою використання його як підроблювачем, так і іншою особою, або збут такого документа, а також виготовлення підроблених печаток, штампів чи бланків підприємств, установ чи організацій незалежно від форми власності, а так само інших офіційних печаток, штампів чи бланків з тією самою метою або їх збут);

– ст. 364 КК України “Зловживання владою або службовим становищем” (зловживання владою або службовим становищем, тобто умисне, з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб, використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби);

– ст. 365 КК України “Перевищення влади або службових повноважень” (перевищення влади або службових повноважень, тобто умисне вчинення службовою особою дій, які явно виходять за межі наданих їй прав чи повноважень);

– ст. 366 КК України “Службове підроблення” (службове підроблення, тобто внесення службовою особою до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, інше підроблення документів, а також складання і видача завідомо неправдивих документів);

– ст. 367 КК України “Службова недбалість” (службова недбалість, тобто невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов’язків через несумлінне ставлення до них, що заподіяло істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам окремих юридичних осіб);

– ст. 368 КК України “Одержання хабара” (одержання службовою особою в будь-якому вигляді хабара за виконання чи невиконання в інтересах того, хто дає хабара, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища);

– ст. 369 КК України “Давання хабара” [16].

Окремо слід вказати на факти втручання корумпованих суддів у господарську діяльність підприємств при забезпеченні рейдерських захоплень. Рейдери ініціюють судові розгляди корпоративних спорів “своїми” судьями з метою поставити під сумнів законність права власності держателів великих пакетів акцій та блокувати роботу підприємства (шляхом усунення від участі у зборах акціонерів держателів великих пакетів, найбільш активних захисників підприємства тощо). Виконання своїх вимог рейдери домагаються шляхом невідповідного застосування “зацікавленими” судьями інституту забезпечувальних заходів.

Лише за даними прокуратури АР Криму, протягом 2005-2006 років міськрайпрокурорами Криму ініційовано перегляд в апеляційному та касаційному порядку 537 судових рішень, у тому числі у 2006 році прокуратурою АРК внесено 22 апеляційні та касаційні скарги (подання) на судові рішення, за якими відповідачі-суб’єкти підприємницької діяльності з порушенням вимог закону набували право власності на державне майно [14]. Висловлюються пропозиції щодо ініціювання прокурорських перевірок незалежними слідчими Генеральної прокуратури України всіх рішень, винесених на користь рейдерів українськими судами, а також створення реєстру рейдерських судових рішень та внесення на розгляд Вищої ради юстиції персональних справ суддів, які їх винесли [3].

Таким чином, під час судового розгляду, дії суддів, рейдерів та їх співучасників, за певних умов, можна кваліфікувати як:

- постановлення суддею (судьями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови (ст. 375 КК України);

- завідомо неправдиве повідомлення суду, прокурору, слідчому або органу дізнання про вчинення злочину (ст. 383 КК України “Завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину”);

- завідомо неправдиве показання свідка чи потерпілого або завідомо неправдивий висновок експерта під час провадження дізнання, досудового слідства або проведення розслідування тимчасовою слідчою чи тимчасовою спеціальною комісією Верховної Ради України або в суді, а також завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем у таких самих випадках (ст. 384 КК України “Завідомо неправдиве показання”) [16].

Етап реалізації рейду проти акціонерного товариства передбачає безпосереднє фізичне заволодіння адміністративними будівлями та територією чужого підприємства та встановлення контролю над ним.

Захоплення підприємства відбувається шляхом проведення стрімких та наступальних дій зацікавлених судових виконавців поєднані з агресивними діями представників позивача. Законні власники оперативно видаляються із захоплених приміщень, керівники відстороняються від виконання своїх функцій.

Основними засобами реалізації рейду є наявність судових рішень, без яких дії рейдерів вважалися б відверто протиправними і могли бути досить швидко припинені правоохоронними органами.

Під час виконання судових рішень рейдери залучають переважно структури, що мають ліцензію на охоронну діяльність. Вони виконують функції “штурмової групи”, яка долає опір охорони підприємства, а в подальшому забезпечує недопущення на підприємство не афілійованих (не підконтрольних) осіб для подовження часу, за який потерпіла сторона зможе одержати рішення суду протилежного змісту. Прикладами є захоплення будівель “Прикарпаттяобленерго”, “Полтаваобленерго”, “Чернігівобленерго”, “Львівобленерго”, Управління будівництва “Рівненської АЕС” тощо.

У той же час мають місце непоодинокі випадки залучення рейдерами до виконання рішень суду представників державної виконавчої служби разом з охоронними структурами (наприклад, події на ринку “Континент” (м. Донецьк), ВАТ “Кранобудівна фірма “Стріла” (м. Бровари, Київська область), ВАТ “Кременчуцький сталеливарний завод” (Полтавська область), ВАТ “Телевізійний завод “Славутич” (м. Київ).

Під час виконання судових рішень та проведення виконавчого провадження працівники органів внутрішніх справ залучаються лише для охорони громадського порядку [18]. Наприклад, працівники міліції залучалися до охорони громадського порядку під час виникнення конфліктних ситуацій на ринку “Континент” (м. Донецьк), ВАТ “Кременчуцький сталеливарний завод” (Полтавська область), ЗАТ “Птахокомбінат “Дніпровський” (Дніпропетровська область), ВАТ “Київський науково-дослідний та проектно-конструкторський інститут “Енергопроект” тощо. З метою врегулювання ситуації з прийняттям рішень щодо залучення працівників органів внутрішніх справ до забезпечення правопорядку під час здійснення законних дій державними виконавцями, створення умов для недопущення непотрібної конфронтації Міністром внутрішніх справ було видано розпорядження, яким регламентувалося прийняття рішень та дії працівників міліції при силових захопленнях спірних підприємств [19].

На стадії проведення рейдерської атаки протиправні дії можуть бути кваліфіковані як:

– публічні заклики до погромів, підпалів, знищення майна, захоплення будівель чи споруд, насильницького виселення громадян, що загрожують громадському порядку, а також розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів такого змісту (ст. 295 КК України “Заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку”);

– опір працівникові правоохоронного органу під час виконання ним службових обов’язків, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві під час виконання цими особами покладених на них обов’язків щодо охорони громадського порядку (п. 2 ст. 342 КК України “Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві”);

– самоправство, тобто самовільне, всупереч установленому законом порядку, вчинення будь-яких дій, правомірність яких оспорується окремим громадянином або підприємством, установою чи організацією (ст. 356 КК України “Самоправство”);

– використання завідомо підробленого документа (ст. 358 КК України “Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів”);

– організація групових дій, що призвели до грубого порушення громадського порядку або суттєвого порушення роботи транспорту, підприємства, установи чи організації, а також активна участь у таких діях (ст. 293 КК України “Групове порушення громадського порядку”);

– публічні заклики до погромів, підпалів, знищення майна, захоплення будівель чи споруд, насильницького виселення громадян, що загрожують громадському порядку, а також розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів такого змісту (ст. 295 КК України “Заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку”);

– хуліганство, вчинене групою осіб (п. 2 ст. 296 КК України “Хуліганство”) [16].

При цьому міліція може втрутитись у конфлікт, коли є інформація про обмеження свободи людини, нанесення тілесних ушкоджень, порушенні громадського порядку. Але, коли все відбувається відповідно до рішення суду, міліція не може застосовувати силу. За даними МВС України у 2006 році у Києві було зафіксовано 28 рейдерських захоплень і тільки в одному випадку міліції вдалося запобігти силовому захопленню підприємства [20].

Особи, які захоплюють підприємства, як правило, не цікавляться виробничим процесом, а захоплення завершується розкраданням найбільш ліквідних активів підприємства, втратою найбільш цінних технологій, припиненням виробництва унікальних виробів та обладнання. За даними експертного опитування Центру дослідження корпоративних відносин найчастіше рейдерське захоплення призводить до розпродажу активів підприємства (60 % опитаних), перепродажу підприємства (53,3 %), перерозподілу прибутків успішно працюючого підприємства (33,3 %), звільнення працівників (20 %). Експерти вказують, що неможна виключати жодного з варіантів, усі варіанти можливі [17].

При настанні злочинних наслідків рейдерську діяльність можна кваліфікувати як:

– розбій, спрямований на заволодіння майном у великих чи особливо великих розмірах або вчинений організованою групою, або поєднаний із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень (п. 4 ст. 187 КК України “Розбій”);

– шахрайство, вчинене в особливо великих розмірах або організованою групою (п. 4 ст. 190 КК України “Шахрайство”);

– привласнення чи розтрата чужого майна, яке було ввірене особі чи перебувало в її віданні або шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, якщо вони вчинені в особливо великих розмірах або організованою групою (п. 5 ст. 191 КК України “Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем”);

– заподіяння значної майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою за відсутності ознак шахрайства (ст. 192 КК України “Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою”);

– умисне знищення або пошкодження чужого майна (ст. 194 КК України “Умисне знищення або пошкодження майна”) [16].

Як приклад, можна навести повідомлення Служби безпеки України про викриття намірів незаконного привласнення майна Акціонерної судноплавної компанії “Укррічфлот” шляхом підроблення документальних матеріалів, що стали підставою для прийняття судових рішень. За судовими рішеннями майно компанії підлягало арешту, а реєстр акціонерів АСК “Укррічфлот” мав бути переданий тимчасовому реєстратору. Рейдери намагалися взяти під контроль майно сімдесяти тисяч акціонерів “Укррічфлоту”, значні майнові активи та фінансові потоки з 40 країн світу аби маніпулювати ними на власний розсуд. Перспективному підприємству вдалося професійно захиститися від “рейдерських атак” завдяки активному сприянню Служби безпеки України, співробітники якої документально довели всю безпідставність зазіхань на “Укррічфлот”. На підставі отриманих матеріалів Генеральною прокуратурою України та районною прокуратурою м. Києва порушено дві кримінальні справи за ч. 1 ст. 358 КК України (підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів), слідство за якими триває [15].

Враховуючи вищенаведений механізм вчинення протиправних діянь при рейдерському захопленні акціонерного товариства спробуємо проаналізувати існуючі визначення рейдерства.

Так, з позиції Міністерства внутрішніх справ України, “рейдерство” – це силове захоплення спірних підприємств, у тому числі на виконання відповідних судових рішень на користь тих чи інших власників [21]. Проте, важко визначити, чим застосування сили при привласненні чужого майна відрізняється від інших злочинів, вже передбачених Кримінальним кодексом України.

Фахівці Служби безпеки України розглядають “рейдерство” як протиправне захоплення акціонерних товариств (у тому числі з державною часткою власності) сторонніми комерційними структурами через міноритарних акціонерів, які діють на їх користь. І зазначає, що реалізація протиправних схем заволодіння акціонерними товариствами, що супроводжується силовим захопленням адміністративних приміщень та зміною керівництва товариства стає окремим видом економічних злочинів [15].

Як антисуспільну дію, яка не має легітимності, але відбувається в абсолютно законний спосіб, визначають рейдерство фахівці Міністерства юстиції України. При рейдерстві є замовник, який стимулює відповідними методами появу судового рішення. На це рішення чекає державний виконавець, який вже у законний спосіб, але дуже швидко, готується виконати це рішення. У цьому йому допомагають органи внутрішніх справ, які лише чекають, поки державний виконавець поставить підпис під виконавчим провадженням [22].

Автори законопроекту № 3300 від 13.03.2007р. “Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за захоплення підприємств (рейдерство)” визначають рейдерство як замовлення та (або) організацію нападу на підприємство, установу, організацію з метою його захоплення, що потягло порушення його нормальної роботи, а так само

напад на підприємство, установу, організацію, з метою його захоплення, вчинене організованою групою [23].

На наш погляд, більш обґрунтованою, та такою, що відповідає сутності цього явища є позиція фахівців органів прокуратури, які визначають рейдерство як злочинну діяльність організованих злочинних угруповань із привласнення чужого майна шляхом шахрайства, з використанням неправосудних судових рішень за співучасті корумпованих чиновників [14].

Проте, вона потребує уточнення, оскільки незаконне привласнення чужого майна організованими злочинними угрупованнями може здійснюватися і в інший спосіб, наприклад, шляхом психічного та фізичного насилля тощо.

Наведені приклади проявів рейдерства та його визначення окремими фахівцями дають підстави для виокремлення його суттєвих ознак, якими є:

- протиправне привласнення (захоплення) чужого майна організованою злочинною групою;
- використання неправосудних судових рішень для отримання можливості розпоряджатися чужим майном;
- вчинення низки протиправних діянь кримінального характеру (підробка документів, хабарництво, застосування фізичного та психічного насилля, що вчиняються організованими групами, тощо).

На підставі викладеного можна визначити рейдерство, що проявляється у зазначених формах, як вид організованої злочинної діяльності, здійснюваної з метою незаконного захоплення чужого майна та набуття у незаконний спосіб права на нього з використанням неправосудних судових рішень.

На нашу думку, загроза рейдерства в Україні є недооціненою. Суспільна небезпека рейдерства проявляється у підриві економічної безпеки держави, негативному впливі на міжнародний імідж країни, зниження її інвестиційної привабливості, оскільки динаміка закордонного інвестування в економіку України визначається насамперед такими факторами, як внутрішня політична стабільність, характер і темпи здійснення ринкових реформ, сприятливі зовнішньоекономічні умови, стабільність економічного законодавства, гарантії недоторканості приватної власності та закордонних вкладень тощо.

За даними Служби безпеки України рейдери негайно перепродують вже захоплені ними підприємства або ініціюють їхнє штучне банкрутство на замовлення іноземних конкурентів, чи переводять об'єкти у тіньовий сектор економіки. Внаслідок таких операцій у будь-якому випадку заподіюються значні збитки державі, завдається удар окремим секторам її економіки; авторитету влади (демонстрація безсилля державних органів, нездатності протидії корупції тощо).

Наявна конкуренція судових актів при вирішенні корпоративних спорів призводить до втрати довіри до судової влади. У той же час правоохоронними органами не вживаються ефективні заходи з протидії злочинним проявам рейдерства.

На сьогодні в Україні сформувався ринок злиття та поглинання підприємств, а також відповідний вид “бізнесу”, пов'язаного з перерозподілом власності. Законність чергового етапу перерозподілу власності буде залежати від твердої державної політики, наведення правового порядку щодо ефективного захисту прав власності та наявності відповідних державних інститутів для захисту цих прав.

На підставі проведеного нами дослідження можна зробити такі висновки:

- проблема рейдерських захоплень суб'єктів підприємницької діяльності виникла внаслідок недосконалості вітчизняного законодавства в сфері корпоративних відносин. Навіть прийняття Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів”, що набрав чинності 29 грудня 2006 року не

призвело до якісного покращення ситуації. Хоча законодавцем і розмежована компетенція судів та підсудність вказаних справ, залишаються сфери, в яких це зроблено недостатньо чітко і може використовуватися при проведенні рейдів. Не виключаються спірні ситуації з підвідомчістю спорів щодо угод з акціями, у разі виникнення питання про наявність самого права цих осіб на акції. Як відомо, підтвердженням права власності на цінні папери є сертифікат, а в разі їх емісії в бездокументарній формі – виписка з рахунку в цінних паперах, яку зберігач зобов'язаний надавати власнику цінних паперів. У такому разі можливі ситуації, коли суд буде поставлено перед фактом існування двох реєстрів акціонерів одного товариства, а від визначення того, який реєстр є дійсним і чи є позивач акціонером цього товариства, залежить підвідомчість спору. Необхідно враховувати те, що для забезпечення рейдерських нападів використовуються сімейні, житлові спори, спори між фізичними особами, які є прерогативою судів загальної юрисдикції. Крім того, правопорушники мають можливість вибору потрібного суду шляхом перереєстрації місцезнаходження юридичної особи;

- рейдерство в Україні представляє собою нову технологію протиправного перерозподілу власності. Основу рейдерства становить корупція. Судові акти використовуються як знаряддя при протиправному захопленні підприємств;

- механізм (технологія) протиправного захоплення (поглинання) підприємства є добре організованим, продуманим, цілеспрямованим і комплексним заходом, що вимагає від його ініціаторів (рейдерів) значних інтелектуальних і фінансових ресурсів.

- використання корупційних зв'язків дозволяє рейдерам досягнути ефекту раптовості, необхідного для здійснення захоплення чужого підприємства. Сторона, проти якої діє рейдер, не є стороною конфлікту, нічого про нього не знає і тому не може у короткий термін ефективно захистити свою власність.

- неефективність заходів протидії рейдерству обумовлена відсутністю необхідної політичної волі керівництва країни, спрямованої на протидію протиправним захопленням підприємств, подолання корупції у судовій системі та правоохоронних органах України.

У багатьох випадках поширенню рейдерства сприяє не тільки корумпованість суддів, які приймають неправосудні рішення свідомо або на підставі недійсних (сфальсифікованих) документів, але й бездіяльність правоохоронних органів. Так, наприклад, органи прокуратури практично не реагують на порушення вимог Цивільного процесуального та Господарського процесуального кодексів України, а також інших законів під час розгляду суддями відповідних позовів.

Аналіз чинного кримінального законодавства у співставленні з протиправними діяннями, що мають місце при здійсненні рейду, вказує на те, що конкретними проявами рейдерства є певні злочинні діяння, які вчинюються рейдерами на кожній із стадій підготовки та здійснення рейду. Кримінальна відповідальність за подібні діяння вже передбачена чинним Кримінальним кодексом України.

На нашу думку, для ефективної боротьби з рейдерством, у першу чергу, потрібно урегулювати відносини, пов'язаних із розглядом корпоративних спорів. Необхідно прийняти Закон України “Про акціонерні товариства”, нову редакцію Господарського процесуального кодексу, врегулювати розбіжності між Цивільним, Господарським кодексами та рядом інших законів (“Про виконавче провадження”, “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”, “Про господарські товариства”, “Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні” тощо).

Особливої уваги потребує передбачення заходів по відшкодуванню збитків, нанесених у зв'язку із застосуванням заходів по забезпеченню позовів з корпоративних спорів.

Щодо внесення змін до кримінального законодавства, то чинне кримінальне законодавство, як справедливо зазначає Н. Гуторова, містить норми, які дають підстави для притягнення до кримінальної відповідальності за дії, що входять до системи заходів з протиправного захоплення підприємств. Подальше вдосконалення кримінального законодавства у цій частині має відбуватися шляхом установлення комплексу норм, які передбачатимуть кримінально-правову охорону корпоративних відносин. Криміналізація рейдерства як окремого суспільно-небезпечного діяння шляхом установлення відповідальності за його вчинення у спеціальній кримінально-правовій нормі не вбачається доцільною, оскільки, з одного боку, призведе до надмірності криміналізації, з іншого – створить зайві труднощі при притягненні винних до кримінальної відповідальності, оскільки потребуватиме доведення суб'єктивних ознак системи рейдерських дій у цілому, тобто умислу на протиправне захоплення підприємств [24].

На нашу думку, доцільним є введення кримінальної відповідальності лише за організацію рейду (рейдерського нападу). Злочинні діяння, вчинені окремими виконавцями на всіх етапах організації і здійснення рейдерського нападу, є наслідком діяльності організатора (організація злочинного об'єднання, керівництво ним, забезпечення його злочинної діяльності). Тому кримінальній відповідальності за всі злочини, вчинені рейдерськими групами чи організаціями, підлягає відповідно до закону (ч. 1. ст. 30 КК України) організатор [16]. Суб'єктивним критерієм є усвідомлення організатором рейдерського нападу злочинного характеру діяльності членів таких об'єднань і бажання чи свідоме допущення того, щоб така діяльність була здійснена. Стосовно вчинюваних членами рейдерських груп та організацій злочинів умисел організатора може бути прямим або непрямим. Треба відмітити, що, на відміну від організатора, інші учасники рейдерських груп чи організацій не будуть нести відповідальності за всі злочини, вчинені під час рейдерського нападу.

Удосконалення організаційних заходів протидії рейдерству повинно передбачати зокрема:

- розробку комплексної програми боротьби з рейдерством;
- підвищення ефективності прокурорського нагляду за законністю на ринку злиття та поглинання підприємств;
- забезпечення координації дій правоохоронних та контролюючих органів, а також органів влади та місцевого самоуправління;
- розробку дієвих механізмів попередження та припинення рейдерства (наприклад, цікавим є досвід роботи Управління Уряду Москви по економічній безпеці міста).

У суспільстві потрібно цілеспрямовано формувати непримириме ставлення до фактів протиправного захоплення суб'єктів підприємницької діяльності, а також залучати до цього громадські організації.

Запропоновані заходи, на наш погляд, сприятимуть підвищенню ефективності боротьби з рейдерством в Україні.

Список використаних джерел

1. Указ Президента України від 12.02.2007 № 105/2007 “Про Стратегію національної безпеки України” // Урядовий кур’єр від 07.03.2007 – № 43.
2. Микола Азаров: Ми твердо захистимо право власності – основу основ ринкової економіки За інформацією прес-служби Першого Віце-прем’єр-міністра // <http://www.kmu.gov.ua>.
3. Звернення антирейдерського союзу підприємців України до Президента України, Прем’єр-міністра України, Голови Верховної Ради України // <http://www.antiraid.org>.
4. Указ Президента України від 12.02.2007 № 103/2007 “Про заходи посилення захисту прав власності” // Урядовий кур’єр від 16.02.2007 – № 30.

5. *Аналитики* фиксируют многообразие определений термина “рейдерство” // <http://www.ma-journal.ru/newsucraina>.
6. *Прокуратура* Донецкой области настаивает, что руководители “Точмаша” задержаны за взятку и “рейдерство” здесь ни при чем // <http://ostro.org/shownews>.
7. *Рейдерство* в Украине: проблемы и пути решения // <http://www.corporativ.info>.
8. *Большой экономический словарь* / Под ред. А. Н. Азрилияна. – 5-е изд. Доп. и перераб. – М.: Институт новой экономики, 2002. – 1280 с.
9. *Макарова О.А.* Порядок приобретения контроля в акционерных обществах: некоторые проблемы // Закон, март 2007. – С. 170-177.
10. *Лопашенко Н.* Рейдерство // Законность. – 2007. – № 4. – С. 7-12.
11. *Корпоративні конфлікти: кримінальні способи та методи встановлення контролю над підприємством: Методичні рекомендації* / Ущатовський В.Ф., Сахарова О.Б., Лопатін С.І. та ін. – К.: Державний науково-дослідний інститут МВС України, 2007. – 63 с.
12. *Валласк Е.* Субъект преступления, характеризуемого как “корпоративный захват” // Законность. – 2006. – № 8. – С. 48-50.
13. *Пропозиції* Генеральної прокуратури України щодо організаційно-практичних заходів протидії “рейдерству”. Лист Генеральної прокуратури України від 06.10.2006 № 12/1/1-109вих-06.
14. *Шевчук В.* Рейдерство та корупція // Вісник прокуратури. – 2006. – № 11(65). – С. 13-18.
15. *Служба безпеки* України запобігла рейдерському замаху на “Укррічфлот”. Прес-служба СБ України від 19.10.2006 // <http://www.kmu.gov.ua/control/publish>.
16. *Кримінальний кодекс* України // <http://www.rada.gov.ua>.
17. *Корпоративные конфликты* в Украине, 24.10.2006 // <http://www.corporativ.info>.
18. *Спільний наказ* МВС і Міністерства юстиції України від 25 червня 2002 року № 607/56/5 “Про затвердження Інструкції про порядок взаємодії органів внутрішніх справ України та органів державної виконавчої служби при примусовому виконанні рішень судів та інших органів (посадових осіб)”.
19. *Розпорядження* МВС України № 1026 від 14.12.2006 “Про забезпечення правопорядку під час здійснення законних дій державними виконавцями”.
20. У 2006 році у Києві сталося 28 рейдерських захоплень // <http://justus.com.ua/news>.
21. *Міністр* внутрішніх справ Василь Цушко взявся за проблему рейдерства. Прес-служба МВС України // <http://www.kmu.gov.ua/control/publish>.
22. *Уряд* шукає законодавчі важелі для перешкодження проблемі рейдерства. Прес-служба Міністерства юстиції України // <http://www.kmu.gov.ua/control/publish>.
23. *Законопроект* № 3300 від 13.03.2007 “Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за захоплення підприємств (рейдерство)” // <http://www.rada.gov.ua>.
24. *Гуторова Н.* Щодо встановлення кримінальної відповідальності за рейдерство // <http://www.yurradnik.com.ua/stride/ur>.

The article is dedicated to the questions of using the criminal legislation in counteraction raider activity and expediency of criminal liability establishment of it.